

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-26>

УДК 330:316

Івашина О.Ф.

доктор економічних наук, професор,
Університет митної справи та фінансів

Івашина С.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Новікова Л.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Ivashyna Oleksandr, Ivashyna Svitlana, Novikova Lyudmila
University of Customs and Finance

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

SOME ASPECTS OF INSTITUTIONALISATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE DIGITAL SOCIETY

У статті аналізується створення інклюзивних інститутів для забезпечення економічного розвитку. Авторами поставлено за мету визначити інституційні фактори економічного розвитку, що з'явилися в результаті цифровізації та визначають появу інклюзивних інститутів у цифровому суспільстві в Україні. Увагу зосереджено на тих явищах і процесах, що пов'язані з економічною сферою й визначають появу характерних (атрибутивних) ознак цифрового суспільства: роль цифровізації в економічному розвитку, фактори інституціоналізації цифрового суспільства, інституційне забезпечення економічного розвитку. Розглянуто питання про зміст і особливості цифрового суспільства, внутрішні інституційні перетворення, вплив соціокультурних факторів на інституціоналізацію. Доводиться, що цифровізація стала інструментом віртуальної соціалізації та інституціоналізації, накопичення інституціонального та соціокультурного потенціалу цифрового суспільства. Виділено технологічний аспект інституціоналізації, інституційні ознаки цифрового суспільства, що формуються в результаті використання цифрових інформаційних мереж. Визначено фактори які зменшують диспропорції у внутрішніх соціально-економічних структурах і доходах людей. Показано роль цифровізації та інформатизації в процесах соціокультурних змін. Доводиться, що інституціоналізація нової системи соціальних цінностей, збільшення соціальних і творчих можливостей людини, поширення віртуальних форм організації праці пов'язана з використанням комп'ютера як широкодоступного засобу виробництва. Визначено фактори що послаблюють соціальні зв'язки в цифровому суспільстві та пов'язані з поглибленням соціальної диференціації. Показано роль цифровізації в процесі інституціоналізації та формуванні інклюзивних інститутів розвитку. Перспективи розвитку економіки та суспільства визначаються трансформацією політичних та економічних інститутів у бік більшого плюралізму. Інституційні зміни розглянуто в контексті процесів безперервної історичної боротьби ексклюзивних та інклюзивних інститутів для формування нової інституційної структури цифрового суспільства.

Ключові слова: інституціоналізація, інклюзивні інститути, соціокультурні цінності, суспільний розвиток, цифровізація, цифрова економіка, цифрове суспільство.

The article analyses the creation of inclusive institutions to ensure economic development. The authors aim to identify the institutional factors of economic development that have emerged as a result of digitalisation and determine the emergence of inclusive institutions in the digital society in Ukraine. Attention is focused on those phenomena and processes related to the economic sphere that determine the emergence of characteristic (attributive) features of a digital society: the role of digitalisation in economic development, factors of institutionalisation of a digital society, and institutional support for economic development. The article considers the content and features of the digital society, internal institutional transformations, and the impact of socio-cultural factors on institutionalisation. It is proved that digitalisation has become an instrument of virtual

socialisation and institutionalisation, accumulation of institutional and socio-cultural potential of the digital society. The author highlights the technological aspect of institutionalisation and institutional features of the digital society formed as a result of the use of digital information networks. The factors that reduce the disparities in the internal socio-economic structures and incomes of people are identified. The role of digitalisation and informatisation in the processes of socio-cultural change is shown. It is proved that the institutionalisation of a new system of social values, the increase in social and creative capabilities of a person, the spread of virtual forms of labour organisation are associated with the use of a computer as a widely available means of production. The factors that weaken social ties in the digital society and are associated with the deepening of social differentiation are identified. The role of digitalisation in the process of institutionalisation and formation of inclusive development institutions is shown. The prospects for economic and social development are determined by the transformation of political and economic institutions towards greater pluralism. Institutional changes are considered in the context of the processes of continuous historical struggle between exclusive and inclusive institutions to form a new institutional structure of the digital society.

Key words: *institutionalisation, inclusive institutions, socio-cultural values, social development, digitalisation, digital economy, digital society.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми ефективної інституціалізації економічного розвитку обумовлена особливостями інституційної трансформації постіндустріалізму та появою цифрового суспільства. В інституційній теорії цифрове суспільство традиційно пов'язують з глибокими технологічними змінами. Саме вибуховий розвиток цифрових технологій протягом останніх десятиліть, що отримав назву цифровізація, і створив підґрунтя для відповідних структурних, соціально-інституційних перетворень. Досить швидко відбулася інституціалізація цифрового суспільства з притаманною йому системою технологій, соціально-економічних відносин та інститутів.

Нині цифровізація економіки виявляється нам як об'єктивна реальність і закономірність технологічного розвитку. Безпосередньо в сфері виробництва вона вже набула всіх ознак безперервності та послідовності процесу, а в суспільному відтворенні, все більше, виступає матеріальною формою відтворювальних процесів, змінює технологічні, економічні та соціальні умови відтворення суспільного капіталу і стає основною умовою збільшення продуктивності суспільної праці. В найбільш очевидній формі результати цифровізації економіки виявляються не тільки в збільшенні мікро- та макроекономічних показників і продуктивності праці, але й у зростаючій сумі важливих соціальних ефектів.

В результаті проведення суспільних реформ в Україні стало зрозумілим, що перспективи подальшого економічного розвитку визначаються не стільки змінами на рівні соціально-економічних відносин, скільки у формуванні базових інклюзивних економічних інститутів. Суспільні зміни, які сьогодні відбуваються в Україні, безумовно залежать від тих інститутів, що вже були сформовані у постіндустріальну епоху. Однак, з позицій інституціональної теорії, розвиток цифрового суспільства мають визначати, насамперед, ті політичні та економічні інститути, які в кінцевому підсумку є вибором суспільства і підтримують конкуренцію.

Постіндустріалізація стала фактором еволюції інституційної системи суспільства, появи нових економічних і суспільних форм і побудови теоретичних конструкцій: “доіндустріальне суспільство”, “індустріальне суспільство”, “постіндустріальне суспільство”, “цифрове суспільство” та ін. Для їх побудови нові інституціоналісти дослідили та протиставили окремі структурно-функціональні характеристики суспільства. У свій час Д. Белл запропонував і використав методологічний прийом, що отримав назву “осьовий принцип”. На основі аналізу економічного базису та видів використаного знання він розробив і запропонував загально визнану сьогодні класифікацію стадій суспільного розвитку: доіндустріальна, індустріальна та постіндустріальна [1, с. 11–12].

Подальший розвиток ідей щодо еволюції постіндустріалізму привів до появи різних термінів: (“the knowledgeable society”, “knowledge society” або “knowledge-value society”) [2–4]. У такому контексті можна відмітити праці Й. Масуди, Ф. Махлупа, які не просто запропонували теорію “постіндустріального (інформаційного) суспільства”, але й визначили його економічну основу, що отримала назву “економіка знань”. Термін “економіка знань” став поширеним у науці. Ознакою “економіки знань” стало поширення інформаційно-інтелектуальних технологій та перетворення інформації й знань у новий визначальний фактор виробництва – спочатку в окремому секторі, а потім в усій економіці. Махлуп Ф. запропонував теорію знання як товарного продукту в “економіці знань” та в подальшому використав її для розробки теорії “інформаційного суспільства” [5].

Швидкий розвиток і домінування в економіці сектора “економіки знань” привели до поширення в суспільстві цифрових та інформаційних технологій і появи в науці терміну “цифрова економіка”. У науковій дискусії цей термін вперше запропонував Тепскотт Д. [6]. Якщо економіка знань розвивалася як окремий сектор економіки, то цифровізація

досить швидко охопила всі галузі економічної діяльності та створила віртуальну основу суспільства.

Значну увагу дослідників до розробки інституційних моделей суспільної еволюції можна пояснити їх евристичним потенціалом при використанні у практиці проведення інституційних змін. Інституційний аналіз стадій суспільного розвитку, в тому числі вплив технологічних факторів на нову економічну структуру, формування відповідних соціальних відносин та інститутів на основі нової економічної структури, та обернений вплив соціальних відносин та інститутів на економіку продовжили Гелбрейт Дж. і Тоффлер Е. [2; 3]. Аналіз найбільш важливих (атрибутивних) інституційних ознак суспільства, по суті, означає пошук тих факторів економічного розвитку, що з'являються в технологічній сфері, економіці, соціумі й культурі.

Неможливість економічного розвитку цифрового суспільства без ефективної інституціоналізації суспільних відносин доведена в теорії та на прикладі розвитку багатьох країн. Про інституціоналізацію цифрового суспільства, зміну економічних і політичних інститутів писав у свій час засновник теорії інформатизації Масуда Й. Індустріальне суспільство він розглядає як “лад централізованої влади та ієрархії класів. Інформаційне, навпаки, як вільне суспільство, багаточентрове, з навзаєм доповнюваними функціями...”, а політична система індустріального суспільства – як “парламентську систему і мажоритарне правління. В інформаційному суспільстві політичною системою стане демократія участі. Вона буде політикою участі громадян; політикою автономного управління громадянами, що ґрунтуватиметься на договорі про участь і синергізмі, який бере до уваги думку меншості” [7, с. 39]. Сьогодні на основі цифрових інновацій та технологій віртуалізуються економічні відносини, а електронне урядування та електронна демократія дозволяють інституціоналізувати взаємозв'язки громадянського суспільства з державою, систему демократії участі та формувати інклюзивні політичні та економічні інститути нового суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Думки про плюралізм, як наріжний камінь інституціоналізації, як інституційний фактор економічного розвитку, поширені в сучасній економічній літературі [8, с. 399; 9, с. 20–51]. В роботі Аджемоглу Д., Робінсона Дж. “Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності” економічний розвиток пов'язаний з інклюзивними політичними та економічними інститутами, що стимулюють економічну діяльність, зростання продуктивності й економічний добробут. Політичні інститути можуть бути визначальними у підтримці конкуренції, а інституційно-правові фактори – зосередженням

важливих складових фундаменту економічного розвитку. У країні можуть існувати ефективне державне регулювання, податки, часто нижчі, ніж у країнах з ліберальною економікою, але поряд з тим, різного роду екзотичні перешкоди конкуренції унеможливають досягнення економічного розвитку. Нині технологічні зміни потребують наявності освіти як у інноватора, так і в робітника. І в цьому виявляється важливість економічних інститутів, які створюють конкурентне середовище [8, с. 68, 71].

Крім зазначених вище науковців, значний внесок у розробку проблематики інституціоналізації відносин цифрового суспільства внесли: Кастельс М. (Castells M.), Шваб К. (Schwab K.), Броннікова Л., Дротянко Л., Колот А., Козменко С., Герасименко О., Штраймікене Д. (Štreimikienė D.), Літовченко Г., Литвиненко Н., Уебстер Ф. (Webster F.) та інші [10–17]. Як зазначає відомий німецький економіст Шваб К., комунікації, які забезпечуються цифровими каналами зв'язку та технологіями програмного забезпечення, принципово змінюють суспільство. Масштаб впливу і швидкість, з якою ці зміни відбуваються, зробили трансформацію, що виявляється, зовсім не такою, як будь-яка інша промислова революція в історії людства. Як прогнозує Шваб К., нові технологічні інновації суттєво вплинуть на економіку, бізнес, політику, а також на уряди і країни, суспільство й людину. Найбільший вплив на всі ці галузі зробить надання самостійності, тобто розширення прав та можливостей у взаємодії уряду з громадянами; підприємств із співробітниками; акціонерів із клієнтами; у взаємодії супердержав із невеликими країнами. Прорив у сфері існуючих політичних, економічних та соціальних моделей внаслідок глобальної інформаційної революції вимагатиме від осіб, що діють самостійно, визнання себе частиною системи розподіленої влади, що передбачає колективні форми взаємодії [11; 12, с. 26–27]. По суті, мовиться про необхідність визначення рис цифрового суспільства, його інституціоналізацію з урахуванням складних сучасних соціокультурних феноменів.

Мета статті. Ми не ставимо за мету – надати вичерпний аналіз факторів, процесу і результатів цифровізації економіки в контексті розвитку цифрового суспільства. Увагу зосереджено на тих явищах і процесах, що пов'язані з економічною сферою й визначають появу характерних (атрибутивних) ознак цифрового суспільства та тих інституційних факторах економічного розвитку, що визначають можливість створення інклюзивних інститутів у цифровому суспільстві в Україні: роль цифровізації в економічному розвитку; фактори інституціоналізації цифрового суспільства; інституційне забезпечення економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розробка теорій постіндустріалізму або його окремих економічних форм привела до появи теорії “економіки знань”. Економіка знань розглядається як певний тип або етап розвитку постіндустріальної економіки. Інтелект, спеціалізовані (наукові) знання, інформаційні ресурси та високі технології перетворюються у вирішальний виробничий фактор економіки знань, що забезпечують зростання і конкурентоспроможність економічної системи, визначають тенденції виробничої і соціально-економічної трансформації суспільства” [18; 19]. Поширення цифрових технологій з початку в економіці знань, а потім в усіх секторах економіки, побуті та соціальній сфері привело до створення “цифрової економіки”, в якій ключовими факторами (засобами) виробництва стають цифрові дані: числові, текстові тощо. Їх використання як ресурсу дає змогу істотно підвищити ефективність економіки, продуктивність праці, зменшити вартість послуг та товарів, побудувати цифрове суспільство, а усупільнення капіталу і віртуалізація відносин власності визначають необхідність глибоких інституційних змін в цифровому суспільстві.

Очевидність суспільних змін на початку XXI ст. виявляється в тому, що факт появи цифрового суспільства став загально визнаними, навіть на рівні навчальної літератури. Загальне визначення цифрового суспільства дано в національній стратегії економічного розвитку “Україна 2030 Е – країна з розвинутою цифровою економікою”. Цифрове суспільство інтенсивно та продуктивно використовує цифрові технології для власних потреб (самореалізація, робота, відпочинок, навчання, дозвілля кожного), а також для досягнення та реалізації спільних економічних, суспільних та громадських цілей. Тим не менш,

без виділення атрибутивних інституційних ознак цифрового суспільства є незрозумілою його відмінність від попереднього етапу суспільного розвитку та місце в загальній еволюції постіндустріалізму.

Про розвиток цифрової економіки свідчить зростання продуктивності праці в результаті застосування цифрових технологій. Цей показник відображає ефективність розвитку економіки цифрового суспільства переважно в довгому періоді. Його можна визначити величиною доданої вартості, створеною у відповідному виді діяльності, що складає певну частку зростання ВВП (% від загального ВВП). Саме ця кумулятивна частка і є внеском цифрової економіки, як частини традиційно-аналогової економіки, у ВВП країни. У таблиці 1 наведено динаміку обсягу ВВП України за період 2011–2021 років, а також величину ВВП, яка припадала на цифрову економіку (сферу ІТ) у відповідні роки.

Цифровізація економічного відтворення, на жаль, не скорочує абсолютних масштабів відтворення “традиційної економіки” і відповідних наслідків техногенного характеру. Постає питання прискореної інституціалізації нової ресурсозберігаючої парадигми економічних змін, у якій використання цифрових технологій стає інструментом відповідних інституційних змін, які набувають форми “безперервної інституційної революції”, для впровадження ресурсозберігаючих техніко-економічних та організаційно-економічних форм і вдосконалення соціально-економічних відносин.

Як бачимо, масове використання цифрових технологій забезпечує економічне зростання на основі більш високого рівня розвитку науки, техніки і технологій виробництва. В той же час, незрозумілим і можливо важливішим, за своїми наслідками, стає

Таблиця 1

Динаміка обсягу ІТ-сектору в загальному ВВП України за 2011–2021 роки

№	Рік	Величина ВВП, створена в ІТ-секторі, млн грн	Загальний обсяг ВВП, млн грн.	Питома вага ІТ-сектору в складі ВВП, %	Ланцюговий		Абсолютне ланцюгове відхилення обсягу ІТ, млн грн.
					темп зростання ІТ-сектору, %	темп приросту ІТ-сектору, %	
1	2011	34331	1138338	-	-	-	-
2	2012	40855	1303094	3,14	119,00	19,00	6524
3	2013	44182	1404293	3,15	108,14	8,14	3327
4	2014	47658	1369190	3,48	107,87	7,87	3476
5	2015	52556	1431826	3,67	110,28	10,28	4898
6	2016	77308	2037084	3,80	147,10	47,10	24752
7	2017	96745	2444191	3,96	125,14	25,14	19437
8	2018	117353	3085492	3,80	121,30	21,30	20608
9	2019	148317	3675300	4,04	126,39	26,39	30964
10	2020	187843	3827941	4,91	126,65	26,65	39526
11	2021	222971	4363582	5,11	118,70	18,70	35128

Примітка. При аналізі цифрової економіки до неї віднесено такий вид економічної діяльності як «Інформація та телекомунікації» або секція J за КВЕД-2010.

Джерело: [20, с. 196–201]

світ самих людей, що кардинально змінюється, – світ цифрової (віртуальної) реальності. В такому “нелюдимимірному світі” людина відчуває глибокі, не завжди позитивні зміни в психологічному, соціокультурному, морально-духовному та інших вимірах. Суперечливий стан свідомості людини цифрового суспільства виявляється в культурі та системі цінностей, зміні соціально-політичних домінант.

Зміни в способі життя людей стають усе більш явними, а тому соціальна дійсність потребує інституціалізації нового способу життя. Змінюється не тільки спосіб набуття нового життєвого досвіду, в тому числі у віртуальному світі, але й організація людьми свого повсякденного життя. Використання категорії “спосіб життя” в економічних дослідженнях можна знайти в [21, с. 81; 22, с. 43–46]. Змінюються зразки споживання, культура та соціально-економічна організація суспільства, а також соціокультурно значущі оцінки, які дають представники різних соціокультурних груп власному способу життя, способу життя інших людей, поточному стану та динаміці суспільного життя в порівнянні з минулим і можливим майбутнім станом суспільства.

Цифровізація стала інструментом віртуальної (цифрової) соціалізації, точніше інституціалізації соціокультурного потенціалу цифрового суспільства. При цьому необхідно відмітити важливість технологічного аспекту інституціалізації, оскільки окремі інституційні ознаки цифрового суспільства, все більше, формуються та виявляються в процесі використання у суспільній практиці цифрових інформаційних мереж. Більше того, саме цифровізація прискорює інституційні змін у різних сферах суспільстві. Наприклад, у сфері праці цифровізація прискорює інституціалізацію соціокультурних якостей працівника, його поведінкових стереотипів відповідно до ритму функціонування економіки цифрового суспільства. Розвиток професійно-кваліфікаційної структури робочої сили, інтелектуального та соціального капіталу, збільшення питомої ваги постіндустріальної праці та зменшенні її квазісучасних форм також пов’язане з інституціалізацію поведінкових стереотипів людей нового суспільства.

Проведені авторами статті польові інституційні дослідження значущості нематеріальних мотивів праці шляхом опитування 400 респондентів на ПАТ “Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат” і ПАТ “Комбінат Придніпровський” доводять, що в умовах цифровізації економіки, домінуванні знань та інформації як ключових факторів виробництва відбуваються зміни ціннісних орієнтацій у мотиваційно-потребовій сфері, інституціалізуються соціокультурні особливості цифрового суспільства, нова “трудова етика” цифрового суспільства [22, с. 151–152]. У цифровій економіці інституці-

лізується нова системи соціальних цінностей. У цій системі виявляються її певні “людиноорієнтовані ознаки”, збільшуються соціальні та творчі можливості людини.

У результаті появи телекомп’ютигу інституціалізуються дистанційні форми організації праці. Телекомп’ютиг надає можливість використовувати гнучкі форми організації праці: фрілансінг, нульовий контракт, міні-робота, аутстафінг, темпорері стафінг, лізинг персоналу, аутсорсинг. Інституціалізація нових форм організації праці пояснюється перетворенням індивідуальної праці, що використовує комп’ютер, як широкодоступний високопродуктивний цифровий засіб виробництва, в джерело все більшої кількості доданої вартості. Дистанційні трудові відносини оптимізують активність людей у сфері праці, де все більше інституціалізуються соціальні зв’язки характерні для цифрового суспільства. Нові організаційно-економічні форми дозволяють зменшити трансакційні витрати працівника і суспільства.

Як відмічає дослідниця цифрового суспільства Дротянко Л., прогнози деяких західних дослідників, зроблені в 70-х роках минулого століття стосовно подальшого розвитку суспільства, стали реальністю на початку ХХІ століття. І хоча інформаційне суспільство розуміється як прогресивний рух історичного розвитку завдяки економічному зростанню, існує багато прикладів цифрової нерівності в різних сферах життєдіяльності сучасного (капіталістичного) суспільства. Як і всі попередні епохи, інформаційна доба має свої виклики, ризики, негативні тенденції [13, с. 19]. В цифровому суспільстві діють потужні фактори які послаблюють соціальні зв’язки, нікуди не поділися ті соціально-економічні форми, в яких інституціалізуються відносини соціальної диференціації.

У новому суспільстві, з характерним для нього посиленням індивідуалізму, в тому числі внаслідок поширення дистанційних трудових відносин, стає очевидною поява нових соціокультурних проблем і поглиблення соціальних суперечностей. Так, модель споживання регулюється соціокультурними факторами, що сформувалися під впливом викривлених норм та цінностей “суспільства споживання”. Поява цифрового суспільства не зменшила розрив між доходами людей, а макроекономічна статистика дає нам важливі параметри соціальної диференціації. Так, значення економічної поляризації суспільства, розрахованої на основі коефіцієнта Джині для України становить 0,32 і наближається до значень, які реєструються в найбільш бідніших країнах світу і перевищують 0,50. За даними експертів ООН, протягом останніх 150 років перевищення доходів на одну особу в США, у порівнянні з найбільш бідніми країнами, зросло з 10 до 70-разового значення [23].

Підтвердження тенденції до подальшого поглиблення соціальної диференціації можна знайти в роботі Т. Пікетті «Капітал у XXI столітті». Автор доводить, що норма доходності капіталу у формі “прибутку, дивідендів, відсотків, ренти та інших доходів від капіталу”, яку він позначає як r , послідовно випереджає економічне зростання, g [24, с. 25]. Його формула $r > g$ означає, що доходи забезпечених капіталом багатіїв роблять їх багатшими більшою мірою, ніж людей, які працюють заради свого існування. Пікетті вбачає збільшення розриву між загальними r і g у майбутньому, а “якщо фіскальна конкуренція триватиме до свого логічного завершення – що цілком можливо – то розбіжність між r і g в якийсь момент у XXI столітті повернеться до того, що існував у XIX столітті” [24, с. 356].

Серед факторів, які зменшують глибокі диспропорції у внутрішніх соціально-економічних структурах і доходах людей, можна виділити:

- нові тенденції розвитку сфери праці та зміна пропорцій між джерелами формування доходів;
- поширення постіндустріальної тенденції розвитку “нового середнього класу” [22, с. 109–111];
- цифровізація найбільш динамічних і перспективних видів виробництва;
- однорідність масової психології соціальних спільнот та уніфіковані соціокультурні стереотипи.

Останній пункт потребує певного коментаря. Виділення соціокультурної сфери в інституційних дослідженнях дозволяє подолати певну обмеженість соціально-економічних досліджень. Справа в тому, що соціокультурні зміни відбуваються в інших часових масштабах, ніж зміни соціально-економічні, та формують соціокультурну структуру суспільства, що відрізняється від тієї, яка побудована на основі соціально-економічних або політичних ознак. Інститути соціокультурної сфери впливають на формування соціально-економічних структур, формування та уніфікацію мікрорівневих характеристик людей, рівень їх самоорганізації та суспільної активності, спосіб вирішення соціально-економічних проблем суспільства.

У соціокультурному середовищі цифрового суспільства не просто інституціалізуються нові зразки суспільної свідомості, а відбуваються якісні зміни в цінностях та мотивації людей. У цьому процесі важливу роль відіграють соціальні мережі, які змінили способи комунікації переважної більшості людей, перенесли їх у віртуальний світ. Як результат, нові культурні елементи, розмаїття яких пояснює появу нових соціальних взаємозв'язків і нових соціальних ідей.

Впливи з боку соціокультурної сфери в процесі інституціалізації доводять універсумний характер суспільних взаємодій, дозволяють позбутися того,

що виявляє себе як неприродні або квазісучасні інституційні форми. Тому, елементи традиційного соціокультурного середовища мають бути вмонтовані в інституціональний механізм функціонування цифрового суспільства та забезпечувати максимально ефективне використання виробничого, інтелектуального, інноваційного та соціального потенціалів суспільства.

Соціальні мережі перетворилися на ефективний інструмент інституціалізації соціокультурних змін, інструмент соціалізації та інтеграції людей, раціоналізацію їх масової свідомості в цілому. Зміни у свідомості людей на основі спільних соціокультурних характеристик об'єднують їх і на соціально-психологічному, і на ідеологічному рівнях. Легкий доступ до інформації через соціальні мережі відкриває для мільйонів людей можливості для активнішої участі в політичних процесах, фактично ставить питання про нові форми організації політичної влади в суспільстві. Як бачимо, це робить можливою широку коаліцію прихильників інклюзивних інститутів розвитку, фактично ставить питання про нові форми організації політичної влади в суспільстві та для трансформації політичних інститутів у бік більшого плюралізму. Досвід історії економічного успіху різних країн доводить важливість тих політичних і соціокультурних інститутів, що забезпечують конкуренцію.

Історичний розвиток часто розуміється як прогресивний рух, а деякі прогнози інституціоналістів, зроблені в 60–70-х роках XX століття стосовно майбутнього, сьогодні стали реальністю. Разом з тим, безсумнівні успіхи цифровізації поставили під сумнів основні положення традиційних уявлень про висхідний розвиток цивілізації та необмежені можливості сучасних технологій. В інституційному вимірі ці сумніви виявляються в поширенні різних інституціональних пасток. Тим не менш, українське суспільство вже досягло такого рівня, коли безсумнівні успіхи в сфері цифровізації можуть бути використані для ефективної інституціалізації економічних відносин і розв'язання багатьох існуючих проблем економічного розвитку.

Інституціональні зміни можна розглядати в контексті процесів безперервної історичної боротьби старих ексклюзивних інститутів з новими інклюзивними інститутами розвитку та формування нової інституційної структури цифрового суспільства. Однак, слід пам'ятати про історичний досвід розвитку різних країн, який свідчить, що “вікно можливостей” для створення інклюзивних інститутів дуже вузьке, а перепони на цьому шляху серйозніші, ніж здавалося зовсім недавно [8, с. 379]. Тому, створення нових соціальних зв'язків мільйонами людей, їх більш активна участь в політичних процесах,

фактично ставить питання про нові ефективні форми політичної реалізації “вікна можливостей” в цифровому суспільстві.

Висновки. Як бачимо, для економічного розвитку в цифровому суспільстві потрібні політичні, економічні інститути та інституціоналізація широкого кола економіко-неекономічних взаємодій. Політичні інститути мають забезпечувати ефективну інституціоналізацію економічних відносин, активність держави безпосередньо в економічній сфері та оптимальний рівень регулювання економіки. Інституціоналізація економічних відносин має підтримувати конкуренцію, сприяти швидкій цифровізації суспільства та зменшувати загальний рівень трансакційних витрат в економіці.

Найбільш загальну характеристику ефективності інституціоналізації економічного розвитку визначає стан інституційно-правового середовища в країні.

Інституціоналізація стає фактором економічного розвитку, якщо забезпечує конкуренцію і зменшення трансакційних витрат при виконанні контрактно-інтенсивних трансакцій. Той факт, що інституціоналізація є фактором економічного розвитку доводить те, що нині вони є предметом економічного аналізу, і все менше визначається ідеологічними перевагами певних владних угруповань.

Культурні цінності та традиції завжди виступають базою для інституціональних змін, які починаються знизу і краще сприймаються суспільством, аніж реформи зверху. Інституціоналізація економічного розвитку має поєднати у свідомості людей розуміння того, що розширення формальних прав і свобод, збільшення соціальних та економічних можливостей вимагає посилення власної відповідальності та економічної активності в конкурентному середовищі.

Список літератури:

1. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* by Daniel Bell. New York : Basic Books, 1999. 507 p.
2. Galbraith John K. *The New Industrial State*. Princeton University Press. 2007. 576 p.
3. Toffler A. *The Third Wave* / A. Toffler (1st ed.). New York : Morrow, 1980. 544 p.
4. Masuda Y. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Wash., 1981. 103 p.
5. Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1962.
6. Tapscott D. *The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. 1995. 374 p.
7. Masuda Y. *Computopia. The Information Technology Revolution*. Oxford, 1985.
8. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності / пер. з англ. О. Дем'янчук, Київ : Наш формат, 2020. 472 с.
9. Sharma R. *The 10 Rules of Successful Nations*. Offers a pithy guide to real-world economics, adapted from the New York Times bestseller *The Rise and Fall of Nations*: Penguin Readers. 2020. 256 p.
10. Castells M. *The rise of the network society. Society and Culture*. Vol. I. Wiley-Blackwell. 2010. URL: <https://bit.ly/43f4pnK>
11. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum. 2016. URL: <https://bit.ly/3nJ4yiM>
12. Броннікова Л.В. Інформаційне суспільство: прогнози соціальних трансформацій і реальність. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2023. № 1 (37). С. 25–28.
13. Дротянко Л. Цифровий вимір сучасного етапу цивілізаційного розвитку соціуму. *Збірник наукових праць «Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія»*. 2021. Вип. 1(33). С. 16–21.
14. Kolot A., Kozmenko S., Herasymenko O., Štreimikienė D. *Development of a Decent Work Institute as a Social Quality Imperative: Lessons for Ukraine. Economics and Sociology*. 2020. Vol. 13. No. 2. P. 70–85.
15. Літовченко І.В. Інституціоналізація суспільного життя в умовах глобалізації: соціально-філософський аналіз. *Збірник наукових праць «Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія»*. Вип. 1(21). 2015. С. 54–58.
16. Литвиненко Н.І. *Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни : монографія*. Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2015. 308 с.
17. Webster F. *Theories of the Information Society*. New York : Routledge. 2014. URL: <https://bit.ly/3MiMqqm>
18. Білоцерківець В.В., Ляшенко А.В. *Нова економіка: сутність та генеза*. Дніпропетровськ. Січень, 2007. 221 с.
19. Чухно А. *Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для країни. Економіка України*. 2001. № 11. С. 4–13.
20. Кулакова С., Житник О. *Цифровізація економіки України та Е-соммерсе як її складова. Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. Том 1. С. 196–201.
21. Мурадян О.С. *Спосіб життя як система соціальної дії: спроба концептуалізації. Соціологічні студії*. 2012. № 1. С. 81–87.
22. Івашина С.Ю. *Соціалізація економіки як тенденція суспільного розвитку : монографія*. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. 252 с.
23. *Рівень життя населення. Доповідь ООН 2010*. Київ : Колібр, 2011. 624 с.
24. Piketty T. *Capitalism in the Twenty-first Century* N.-Y., Belknap Press: 2017. 816 p.

References:

1. Bell D. (1999) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* by Daniel Bell. New York: Basic Books, 507 p.
2. Galbraith John K. (2007) *The New Industrial State*. Princeton University Press. 576 p.
3. Toffler A. *The Third Wave* / A. Toffler (1st ed.). New York: Morrow, 980. 544 p.
4. Masuda Y. (1981) *The Information Society as Post-Industrial Society*. Wash. 103 p.
5. Machlup F. (1962) *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
6. Tapscott D. *The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. 1995. 374 p.
7. Masuda Y. (1985) *Computopia. The Information Technology Revolution*. Oxford.
8. Adzhemohlu D., Robinson D. (2020) *Chomu natsii zanepadaiut. Pokhodzhennia vldy, bahatstva ta bidnosti / per. z anhl. O. Demianchuk*, Kyiv: Nash format, 472 p.
9. Sharma R. (2020) *The 10 Rules of Successful Nations*. Offers a pithy guide to real-world economics, adapted from the New York Times bestseller *The Rise and Fall of Nations*: Penguin Readers. 256 p.
10. Castells M. (2010) The rise of the network society. *Society and Culture*. Vol. I. Wiley-Blackwell. Available at: <https://bit.ly/43f4pnK>
11. Schwab K. (2016) The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. URL: <https://bit.ly/3nJ4yiM>
12. Bronnikova L.V. (2023) Informatiine suspilstvo: prohnozy sotsialnykh transformatsii i realnist. *Visnyk NAU. Seriya: Filozofia. Kulturolohiia*, no. 1 (37), pp. 25–28.
13. Drotianko L. (2021) Tsyfrovyi vymir suchasnoho etapu tsyvilizatsiinoho rozvytku sotsiumu. *Zbirnyk naukovykh prats «Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filozofia. Kulturolohiia»*, is. 1(33), pp. 16–21.
14. Kolot A., Kozmenko S., Herasymenko O., Štreimikienė D. (2020) Development of a Decent Work Institute as a Social Quality Imperative: Lessons for Ukraine. *Economics and Sociology*, vol. 13, no. 2, pp. 70–85.
15. Litovchenko I.V. (2015) Instytutstyalizatsiia suspilnoho zhyttia v umovakh hlobalizatsii: sotsialno-filozofskyi analiz. *Zbirnyk naukovykh prats «Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filozofia. Kulturolohiia»*, vyp. 1(21), pp. 54–58.
16. Lytvynenko N.I. (2015) *Instytutsionalni skladovi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy : monohrafiia*. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 308 p.
17. Webster F. (2014) *Theories of the Information Society*. New York: Routledge. Available at: <https://bit.ly/3MiMqqm>
18. Bilotserkivets V. V., Liashenko A.V. (2007) *Nova ekonomika: sutnist ta heneza*. Dnipropetrovsk. Sich, 221 p.
19. Chukhno A. (2001) Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia krainy. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 4–13.
20. Muradian O.S. (2012) Sposib zhyttia yak systema sotsialnoi dii: sproba kontseptualizatsii. *Sotsiologichni studii*, no. 1, pp. 81–87.
21. Kulakova S., Zhytnyk O. (2022) Tsyfrovizatsiia ekonomiky Ukrainy ta E-sommerce yak yii skladova. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6, tom 1, pp. 196–201.
22. Ivashyna S.Yu. (2017) *Sotsializatsiia ekonomiky yak tendentsiia suspilnoho rozvytku : monohrafiia*. Dnipro: Universytet mytnoi spravy ta finansiv, 252 p.
23. Riven zhyttia naselennia. Dopovid OON 2010. (2011) Kyiv: Kolibr, 624 p.
24. Piketty T. (2017) *Capitalism in the Twenty-first Century* N.-Y., Belknap Press: 816 p.